

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
№ 1, 2012 г. № 1

Философия

Българско научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
№ 1, 2012 г. № 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

34 20 – 26 АВГУСТ
2015 г.

ТЪНКОСТИТЕ на правописа

Откъс от „Обучението по правопис в началните класове. Типология на правописните грешки. Методически указания за работа по преодоляването им“

Гая Христовозова

Бургаски свободен университет

Правописната грамотност и култура са важни за всеки уважаващ себе си специалист без значение от сферата на неговата работа и реализация. Те са съществена част от общата езикова култура, която е показателна за нивото на образованост на всеки човек. Контактването с разнородни специалисти и със средствата за масова комуникация ни убеждават в обратното – правописната и правоговорната неграмотност много често са показателни за една всеобща посредственост и некомпетентност.

Изграждането на правописната компетентност се осъществява основно в I – VIII клас. Основите на правописа се поставят в началните класове. С голяма част от правописните и правоговорните норми учениците се запознават в I – IV клас и отговорността на началния учител за правилното организиране на този процес е огромна. Тази първа училищна степен се отличава със своята специфика, свързана с възрастта на децата и теоретичната им подготовка.

Обучението по правопис в началните класове се регламентира от Учебната програма от 2004 година. Основната цел на цялостния учебно-възпитателен процес по български език и литература е „да се осигури оптимално за възрастта развитие на устната и писмената реч на учениците...“, а

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н.

Маргарита Георгиева

E-mail: m.georgieva@abv.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка

0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 4/2015:

ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Обучението по правопис в началните класове. Типология на правописните грешки. Методически указания за работа по преодоляването им / Гая Христовозова

ОПИТЪТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

„Крадецът на праскови“ на Емилиян Станев – теми, проблеми, сюжет и композиция (изследване на емоциите в об-

раза на Елисавета) / *Корнелия Василева*

От крайност в крайност: проследяване на женския образ и проблема за различието в културните епохи и направления, представени в програмата по литература за X клас на СОУ / *Петър Михайлов*

Грамотността е визитната картичка на всеки успешен човек (*интервю с Мая Гешева, учител на годината на Синдиката на българските учители*)

СТУДЕНТСКИ ФОРУМ

Разрушената утопия на Христо Смирненски: пътят от „Червените ескадрони“ до „Приказка за стълбага“ / *Христина Теодосиева*

Учебни програми за изучаване на български език, литература и народознание в българското училище за роден език в Будапеща / *Веселина Спасова, Миглена Христова, Никол Танкова*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Първи международен форум „Светите братя Кирил и Методий в националните митове на славяните“ – Венеция, Италия

Встъпителни думи към участниците в първата кирилометодиевска среща във Венеция / *Илиана Кръпова*

Култът на Кирил и Методий през Българското възрождане / *Кирил Топалов*

БЪЛГАРИСТИЧНИ ЧЕТЕНИЯ – СЕГЕД 2015

Българистиката в Сегедския университет – история и съвременност / *Бонка Василева*

ГОДИШНА КОНФЕРЕНЦИЯ НА АСОЦИАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА

Една адаптирана разработка на урок по български език в V клас / *Ирина Ботева-Владикова*

Проблеми в гимназиалното обучение в българските училища зад граница: препоръки и перспективи / *Здравка Владова-Момчева*

една от задачите е: „учениците да получат начални знания за строежа на езика, за неговите единици и някои основни закономерности..., за развитието и усъвършенстването на устната и писмената реч в произносително, правоговорно, правописно, интонационно, граматично и стилистично отношение“. В учебните програми за всеки клас са регламентирани учебното съдържание по правопис, минимумът от знания и умения в тази насока.

Обобщавайки изискванията на Учебната програма, можем да кажем, че във връзка с правописа учениците от началните класове трябва да имат следните умения:

- да владеят правилната научна терминология на правописните промени, т.е. метаезика на лингвистичната наука;

- да могат да изкажат свободно правописното правило (без наизустяване);

- да откриват ортограмата (буквата, която може да се сгреши) и да назовават съответната правописна особеност, т.е. да е формирана правописната им бдителност;

- да групират гуми според правописните им особености;

- да предлагат свои примери към дадена правописна особеност;

- да познават начините за проверка;

- да привикват да ползват правописен речник за проверка на гумите с непроверяем правопис.

На формирането на всички тези умения трябва да бъдат посветени съответните упражнения по правопис.

В началните класове от изключително значение е да се използват различни начини за мотивиране на учениците да усвояват правописа, като:

- Разкриване и осъзнаване на важността и сериозността на правописната грамотност.

- Осмисляне на съществената роля на писменото слово за комуникация, на социалната му функция. Подчертаване на зависимостта между социалния статус на всеки човек и неговата правописна култура.

- Използване на по-разнообразни методи и форми на работа. Използването на еднотипни упражнения, на едни и същи видове диктовки (най-често контролни) създава негативно отношение към правописа. Нужни са разнообразни, многоаспектни задачи, работа по алгоритми, нови интерпретации на пренписа и диктовката.

- Включване на повече занимателни форми, по-близка опора на нагледността. Съобразявайки се с възрастта на учениците, трябва да се използват повече игри, занимателни задачи за рисуване на ортограмата, за моделиране на звуковия, буквения, морфемния състав на думата.

– Обучение в регламентираната от Учебната програма система, но същевременно и повече внимание на ситуативния подход. Изясняване на важни правописни особености и закономерности, ако ситуацията нееднократно го изисква.

– Използване на понятна за учениците и техните родители система за проверка, поправка и оценяване на правописната компетентност.

Съществуват някои слабости и трудности при формирането на правописната компетентност на учениците от началните класове. Най-големият проблем се дължи на неправилното съотношение на теоретичните правила и практическите упражнения, вследствие на което се наблюдават следните групи несъвършенства.

Първо, учениците знаят правописните правила теоретично, но практически не ги прилагат, вследствие на което допускат правописни грешки. Теоретичните норми се заучават самоцелно, наизустяват се (без конкретна практическа реализация) и съответно се забравят бързо.

Второ, учениците пишат сравнително правилно, но без да познават правилата, интуитивно, основавайки се на езиковия си усет. Ако социолингвистичната им среда се характеризира с книжовен изговор, то грешките са обикновено при нормативната разлика между изговор и правопис.

Тези противоречия и пропуски имат както обективни, така и субективни предпоставки. Обективните са свързани с учебната програма, с учебниците и учебните тетрадки. Субективните се дължат на някои явления в стила на работа на учителите, което не е вследствие на липса на научна компетентност, а най-често в неумението за създаване на добра организация (форми и методи на работа).

Учебната програма регламентира правописните особености, които ще се изучават в съответните класове. Техният характер и вид са в тясна връзка с формирането на езикови понятия от различните области на лингвистиката. Във връзка с правописа някои теми биха могли да се изучават по-обстойно (представки и наставки), други да се включат, защото са достъпни и имат съществено значение не само като граматически понятия, но и поради своята функция в речта (предлози и съюзи), а трети – да се изучават в следващата учебна степен, защото са трудни и многоаспектни и за тях учениците не притежават достатъчно лингвистични познания, за да ги осмислят (сложни думи и свързаното с тях слято, полуслято и разделно писане).

Една от най-съществените причини за правописната неграмотност на учениците е свързана с нарушаването на естествената връзка между езиковото обучение и правописа, който всъщност в част от това обучение. В писмената свързана реч на учениците най-често се оценява съдържанието, а правописните грешки само се коригират. Поставя се една обща оценка, която не дава представа при кой от компонентите има най-сериозни отклонения.

Група грешки при обучението в правопис са свързани с конкретни методически нарушения.

Първо, учителят продължително и разточително използва словото – обяснява правилата, повтаря обясненията, дава много примери и не оставя учениците сами да намерят приложението на правилото в практиката.

Второ, малко се пише – често за правописните правила учениците дават устни примери.

Трето, налице е нежелание и неумение да се излезе извън рамките на учебната програма, въпреки че понякога ситуацията го налага.

Четвърто, работи се повече за коригирането на правописните грешки, отколкото за предпазването от тях.

Пето, използват се еднотипни упражнения, най-често еднообразни диктовки, липсват всякакви алгоритми за работа при овладяване на правописните норми.

Когато в думата има ортограма и трябва да се определи коя буква да се напише, учениците често не знаят какви операции да извършат с думата, за да изберат нужното правило. Те имат теоретични знания, т.е. знаят правилата, но не знаят общите методи за решаване на задачата.

Разбира се, не можем да бъдем максималисти и да изискваме цялостното формиране на правописната компетентност още в началните класове. В следващата учебна степен се изучават още редица по-сложни правописни правила. Важно е обаче това, което се учи в първите четири класа, да се усвои достатъчно всеобхватно, да се създадат не само правописни умения и навици, задължителни за малките ученици, но преди всичко да се формира правописна бдителност и сериозно отношение към правописната култура като част от цялостната култура на всеки човек.

Много важна е и високата компетентност на началните учители в сферата на българския правопис в цялост, а не само онова, което се изучава в началните класове. Доброто познаване на правописните особености, проследяването на регламентираните промени, отразени във всеки нов правописен речник, са толкова значими, колкото и методическите познания за преподаване на правописа. Това аргументира по-широкото и обзорно представяне на класификацията на правописните грешки.

Една от най-съществените предпоставки за резултативност в обучението по правопис е правилното типологизиране на правописните грешки. От вида на всяка грешка се обуславят няколко съществени фактора, като: начин за проверка, тип подходящи упражнения за формиране на определени правописни навици и др. Най-логичната типология на грешките е във връзка с принадлежността им към определен дял на езикознанието. Обособяват се следните големи групи.

ПРАВОПИСНИ ФОНЕТИЧНИ ГРЕШКИ

Свързани са с различни закономерни промени на звуковете в речта, вследствие на които има реално съществуващи ортограми. Тези промени са причина за допускане на следните видове грешки.

1. Грешки вследствие стеснен изговор на неударени широки гласни (редукция).

Изразява се в следното: когато широките гласни **а**, **о**, **е** са в слаба позиция, т.е. не са под ударение, те се приближават до изговора на съответните тесни гласни **ъ**, **у**, **и**. Това води до правописни проблеми.

Например: чъсовой (вм. *часовой*); учѝ (вм. *очи*); пулѐ (вм. *поле*); систра (вм. *сестра*) и др.

Колкото неударената гласна е по-близо до ударението, толкова редукцията е по-слаба и обратно. Най-силно редукцията е изразена при **а**.

2. Грешки вследствие разширен изговор на неударени тесни гласни (обратна редукция).

Неударените тесни гласни **ъ** и **у** също се променят към съответните широки, като се доближават до техните варианти. Разширяването на тесните гласни е значително по-често срещано явление от стесняването.

Например: патека (вм. *пътека*); даждовен (вм. *дъждовен*); грамотевица (вм. *гръмотевица*); оченик (вм. *ученик*); стоген (вм. *студен*); охо (вм. *ухо*).

Изключение прави гласната **и**, която винаги се чува като **и**, т.е. не се разширява.

Проверката на думите с промени при гласните се осъществява чрез намиране на сродна дума, в която ортограмата е в силна позиция, т.е. под ударение. Особено важно е от всички сродни думи да се подбират само нужните за проверка, т.е. тези, в които съответният гласен звук е под ударение.

Например:

– **пътека** (ортограмата е **ъ**). Сродни думи са *пътешествие*, *пътник*, *пътуване*, *път*, *пътувам*, *пътнически*, *пропътувах*, но можем да проверим само с *път*, *пътник*, *пътнически*;

– **ученик** (ортограмата е **у**). От сродните думи *учен*, *учение*, *училище*, *научен*, *ученолюбив*, *наука*, *учител*, *уча*, *учебник* за проверка ни служат *уча*, *научен*, *учен*, *наука*.

3. Грешки при писане на **а** и **ъ** в края на думата (най-често вследствие вмъкването на гласния **ъ** в крайна сричка – епентеза).

Проверката се осъществява чрез формите на гумите за множествено число. Ако в гумата за проверка този гласен звук не изпада, то в основната форма се пише **а** (*казал – казали, хубав – хубави*). Ако в гумата за проверка този гласен звук изпада, то в основната форма се пише **ъ** (*рекъл – рекли, богър – богри*). Най-често гумите, при които е възможно да се сгреша, са прилагателни имена (*мъдър – мъдри*), минали страдателни причастия (стреснат – стреснати) и минали свършени деятелни причастия (*заминал – заминали*). Изключения правят съществителните имена от м.р., ег. ч. с наставка **-ък**, които, независимо че запазват гласния си звук в края на гумата във формата за мн.ч., се пишат винаги с **ъ**: *камък – камъни; замък – замъци; пламък – пламъци; ремък – ремъци; подарък – подаръци* (изключение на тези изключения са гумите **облак, признак, призрак**, които се пишат по правилото – *облак – облаци, признак – признаци, призрак – призраци*).

4. Грешки при редуване на коренните гласни (аблаут)

Най-чести грешки има при редуването на **ъ/а**, например *замръзна – мразовит*. Създаваме навик у учениците да проверяват правописа на неугарената коренна гласна със сродна дума, а трябва да отчитаме, че в тези случаи това не е възможно (*мразовит* се проверява с *мраз*, а не със *замръзна*, въпреки че коренната гласна е в силна позиция).

5. Грешки при обеззвучаване на звучни съгласни в края на гумата (обеззвучаване на звучни съгласни в абсолютно краесловие).

В края на гумата звучните съгласни **б, в, г, ж, з**, когато са в слаба позиция, т.е. след тях няма гласен звук, се обеззвучават, т.е. чуват се като съответните беззвучни съгласни **п, ф, к, т, ш, с**.

Проверката на тези гуми може да се извърши по два начина:

а) чрез формите на гумата:

– *град – града, градът, градове, градовете;*

– *хубав – хубавия, хубавият, хубава, хубавата, хубаво, хубавото, хубави, хубавите;*

б) чрез сродни гуми, в които след ортограмата има гласен:

– *град – градина, ограда, градоначалник, градеж, градя;*

– *хубав – хубавица, хубавелка, хубавец, разхубавих се.*

6. Грешки при междусловно уподобяване – *хубав шкаф* [хубаф шкаф], *град Търново* [грам Търново]

Препоръчително е всяка дума да се проверява поотделно.

На междусловно уподобяване подлежат много от предлозите, завършващи на звучен съгласен (след, над, пред), преди всичко когато се намират пред дума, започваща с беззвучен съгласен. Поради това, че са неизменяеми части на речта, те няма как да се проверят. Това осезателно налага включването им в учебната програма на началните класове (в предходни учебни програми се изучаваха във втори клас).

7. Грешки при обеззвучаване на звучен съгласен пред беззвучен [асимиляция (уподобяване) по беззвучност]

7.1. Грешки при обеззвучаване на звучен съгласен пред беззвучен в началото на гумата – *вплете, вписа, впия*. Под влияние на беззвучния съгласен „п“ звучният съгласен „в“ в началото на гумата се чува като беззвучен, т.е. двата звука се асимилират (уподобяват), зазвучават като беззвучни.

Проверката в определени случаи може да се осъществи чрез сродни гуми (*впия – въпиеш*), а в други – чрез морфеман разбор и използване на познанията за правописа на представките (*вплете, вписа, впия* – в българския език има представка **в**, а не **ф**).

7.2. Грешки при обеззвучаване на звучен съгласен пред беззвучен в средата на гумата – *сладко, Владко*. „К“, който е беззвучен, влияе на предходния звучен съгласен „г“ и двата звука се уподобяват, т.е. зазвучават като беззвучни, вследствие на което вместо звучния **г** се чува беззвучният **т**.

Проверка се прави чрез сродни гуми, в които след ортограмата има гласен: *сладко – сладолед; Владко – Владимир*. Проверката на прилагателните имена може

да се прави и чрез основната форма на думата (м.р., ег.ч.): *сладко* – *сладък*; *гладки* – *гладък*.

Тази правописна особеност затруднява учениците повече, отколкото обеззвучаването на звучен съгласен в края на думата, защото по-лесно откриват форми на думата (най-вече за множествено число), отколкото сродни гуми.

8. Грешки при озвучаване на беззвучен съгласен пред звучен (асимиляция по звучност)

8.1. Грешки при озвучаване на беззвучен съгласен пред звучен в началото на думата – *сбирка*, *сграда*.

Проверката се извършва чрез сродни гуми (*сбирка* – *събира*, *сграда* – *съгражда*) и чрез морфеман разбор – има представка **с**, а не **з**.

8.2. Грешки при озвучаване на беззвучен съгласен пред звучен в средата на думата – *сватба*. Звучният „б“ влияе на предходния беззвучен „м“ и двата звука се асимилират.

Проверката е чрез сродни гуми, в които след беззвучния съгласен има гласен (*сватба* – *сватове*).

Тук влизат и една голяма група гуми с непроверяем правопис, които трябва да се запомнят. Те се пишат винаги с наставка **-umbа** и са свързани с някаква дейност: *коситба*, *беритба*, *вършитба*, *гонитба* и др.

9. Грешки при разпობяване (дисимиляция): *бонбардирам* (вм. *бомбардирам*); *колигор* (вм. *коридор*); *Варели* (вм. *Валери*).

Повечето от гумите са с непроверяем правопис и се налага ползването на правописен речник.

10. Грешки при писане на гуми с **я** и **ю**

Дължат се на факта, че в определени случаи (в началото на думата и след гласен) буквите **я** и **ю** са белег на два звука, а в други (след съгласен) – бележат мякостта на предходния съгласен звук. Най-честата грешка е да се изписват буквите **я** и **ю** с буквите на техните звукове в случаите, когато означават два звука.

11. Грешки при писане на гуми с **щ**.

Дължат се отново на това, че буквата е белег на два звука [ш, т] и учениците вместо буквата **щ** пишат буквите на чуващите се звукове.

Методическата работа е свързана преди всичко с диференциране на различията между буквата и звуковете, с моделиране и уточняване на съотношението брой букви – брой звукове. Като букви **ш** и **т** не могат да се пишат една до друга (изключение – ако думата е съществително име от ж.р., ег.ч. и завършва на -ш, при членуване с определителния член **-та** се пишат двете букви една до друга: пустоша. Разбира се, това са две различни морфемии).

12. Грешки при писане на гуми с **й** и **и**.

Тези грешки се дължат на неосмислянето на разликата между двата звука, единият от които е съгласен, а другият – гласен, както и на сходното им звучене. За да се прецени коя от двете букви да се напише, думата трябва да се раздели на срички и да се открият „сигурните“ гласни. Съпоставя се броят на сричките и на „сигурните“ гласни. Ако са равни, се пише **й**, ако сричките са повече от т.нар. „сигурни“ гласни – пише се **и**.

Например при колебание как се пише думата *лейка* се извършват следните последователни операции:

– От колко срички се състои думата? – две.

– Кои са двата гласни звука? – **е** и **а**.

Следователно: след като нямаме „свободна“ сричка, не можем да имаме още един гласен звук (**и**). Това означава, че трябва да напишем **й**.

Обръща се внимание и на факта, че във формите за множествено число съществителните имена не могат да завършват на **й**, а само на **и**: *славей* – *славейи*, *идея* – *идеи*, *мания* – *мании*.

13. Грешки при писане на гуми с **йо** и **ьо**

Грешки се допускат само ако не се диференцират добре гласни и съгласни. В

Избрано

началото на гумата буквосъчетанията обикновено не се грешат, защото се отнасят до съществителни собствени имена, които трябва да се пишат с главна буква, а такава за **ъ** няма в българската азбука. Методически най-важно е да се разграничават гласните от съгласните, защото след съгласен се пише **ю**, а след гласен и в началото на гумата – **юо**.

14. Изпадане на звукове (елизия)

Най-често се пропускат:

– **т** в края на гумата – вес, спортис, кранис (вместо *вест, спортист, кранист*);

– **т** в средата на гумата – весник, лисче, артиска (вместо *вестник, листче, артистка*);

– **щ** – пише се само ш – къшна, помощна, овошна (вместо *къшна, помощна, овошна*).

Поляма част от тези гуми могат да се проверят чрез форми на гумата: *вести, спортисти, кранисти, къщен, помощен*, или чрез сродни гуми: *вестоносец, артистичен, къщовник, овошар*.

При гласните елизията преди всичко е при гуми, съдържащи две еднакви гласни: коперация (вм. *кооперация*); или в местоименни форми: нашта (вм. *нашата*); вашта (вм. *вашата*).

С посочените готук промени, свързаните с тях грешки и различните начини за проверка учениците се запознават поетапно с доминиращ практически аспект. Разбира се, в своите писмени работи те допускат и други видове грешки, свързани с неизучавани теми. Най-характерните от тях са:

15. Премятане (метатеза) на **ъ**.

Ъ променя мястото си спрямо **л** и **р** в определени случаи – в зависимост от броя на срчките в гумата, от броя на съгласните след групите **ър, ръ, ъл, ль** – *вързка, но вържа*. Грешките се поправят, без да се коментират.

16. Грешки при преглас на ятовата гласна (редуване **а/е**)

Поправяме ги, без да можем да ги обясним в тази училищна степен (*хляб, но хлебен, хлебарница*).

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“, кн. 4

Как се променят традициите

Откъс от „Размисли върху традицията“

Нина Димитрова

Българска академия на науките

Своето изследване върху Контрапросвещението Айзайя Бърлин започва така: „Противопоставянето на централните идеи на Френското просвещение, както и на неговите съюзници и последователи от другите европейски страни, е старо колкото самото движение. На прокламирането на автономността на разума и на методите на естествените науки, базирани върху наблюдението като единствения надежден метод на познание и следователно – на отхвърлянето на авторитета на откровението, на свещените писания и техните утвърдени интерпретатори, на традицията, предписанията и всяка форма на нерационален и трансцендентен източник на знание, естествено се противопоставят църквата и религиозни мислители с различни убеждения“ (Berlin, 1980: 1).

Традицията е един от първите прицели на века на критиката – следването на осветеното през поколенията символно наследство е тълкувано като инфантилност на мисълта, като фаза на непълнолетие в човешкото развитие (както се казва в прочутия отговор на Кант за същността на Просвещението), доколкото е следвана не собствената, а чужда, идеята от миналото воля. От гледната точка на просвещенската мисъл позицията на придържането към традицията е позиция неразумна, незряла, силно податлива на фанатизъм. Подчинението на традициите не изисква собствен размисъл, собствено критично отношение и в известен смисъл

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Доц. д-р Георги Апостолов

E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Д-р Атанаска Чолакова

0889 22 20 42

Николай Кънчев

0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 2/2015:

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Размисли върху традицията / *Нина Димитрова*

Философската антропология във възгледите на Лудвиг Фойербах / *Сашо Василев*

ФИЛОСОФИЯ И БОГОСЛОВИЕ

Християнският екзистенциализъм на Сьорен Киркегор и неговите отражения в руската религиозна философия. Лев Шестов и Николай Бердяев / *Костадин Нушев*

Избрано

Святото като априорна категория. Рудолф Ото / *Мирослав Бачев*

Преторът – за някои аспекти от неговата дейност / *Димитър Мирчев*

Християнският възглед за страданията в контекста на библейските идеи за Божественото наказание / *Константин Ковачев* /

ФИЛОСОФИЯ НА НАУКАТА

Симулация и огледални неврони. Анализ на понятието за намерение в експеримента на Якобони / *Никола Неделчев*

Най-новите проекти в съвременната епистемология / *Виниций Петров*

НОВИ ЗАГЛАВИЯ

Николай Хартман и пътят след постмодернизма / *Веселин Петров*

автоматизира поведението, предписвайки му реакции, които са многократно изпитвани. Като основен поглед на просвещенската мисъл критиката преобръща установения ред, като изправя и самата традиция на подсъдимата скамейка, където тя е принудена да оправдава прег разума своите основания за съществуване.

Най-ефикасното оръжие в борбата срещу фанатизма, суеверието, прегразсъдъците, невежеството и т.н. френските философи, както знаем, виждат в бързото развитие на изкуствата и на науките. Приравнявана с горните феномени, традицията също трябва да бъде отхвърлена по пътя на прогреса като един от факторите, които го възпрепятстват: „Модерната епоха не се чувства повече обвързана от прегхождатите я, вярва, че човек може да върви напред, разчитайки единствено на себе си и на своя разум, без да има нужда от никаква традиция, която да освети неговия път“ (Граев, 2015: 48).

Да си припомним какво казва Волтер – блестящият философ на Френското просвещение, за сходните на традицията феномени, сред които е ситуирана и самата тя. „Прегразсъдъкът е немислено мнение. Така навсякъде по света на децата се втълпяват всевъзможни мнения, прегу те да могат да разсъждават“ (Волтер, 1982: 329). Да продължим с „компанията“ на традицията сред отхвърляните от Просвещението феномени. За фанатизма Волтер посочва следното: „Гангрения ли веднъж мозъкът от фанатизъм, болестта е почти неизлечима. <...> Няма друг цар против тази епидемична болест освен философския дух, който, разпространяван от човек на човек, смекчава нравите на хората и ги прегупреждава за пристъпа на злото. <...> Религията не само че не е спасителна храна за душата, но се превръща в отрова, когато попадне на болни мозъци...“ (Волтер, 1982: 329).

Цитатите са от знаменития Философски речник, съдържанието на чиито „единици“ обобщено изразява отношението и на цялата философска просвещенска мисъл към сферата на нерационалното, особено към католицизма като тип суеверие, изправило се на пътя на прогреса и пораждащо фанатизъм. В прегговора, както е известно, Волтер обяснява, че книгата му не е за простолюдието, понеже то не е за подобен род познание и философията никога не ще стане негово занимание; тя е за философите (винаги прегследвани от фанатици!), към място сред които трябва да се стреми всеки честен човек.

Мислители, изхождащи от най-различни позиции, нерядко отъждествяват просвещенската Критика с философията изобщо и по тази причина се отказват от философската си идентичност – отказ от „тази варварска философия, която е рожба на студени сърца и замъглени разбирания“, както я определа един

от първите критици на просвещенския разрив с традицията – Едмънд Бърк (Бърк, 2000: 154). Жозеф гьо Местр – друга ярка фигура на Контрапросвещението, вижда съвременността като гигантска битка между християнството, борещо се за ред, стабилност и следване на традициите, и просвещенската философия, наречена от него философизъм, водеща до разруха, безреגיע, терор и т.н.: „Настоящото поколение е свидетел на един от най-великите спектакли, занимавали някога човечеството – това е борбата не на живот, а на смърт, между християнството и философизма“ (Местр, 1997: 77).

Критиката на традицията е равностилна на „коперникански преврат“ в мисълта, преход към коренно ново светоусещане и светоразбиране: „Скъсването не с традициите, а с традицията като такава, свидетелства за края на една представа, която открай време е била определяща за европейското културно съзнание, а именно – че ние, хората, обитаваме един в основата си добре подгреден и завършен свят. Все едно гали той е завършен като одушевен космос, или пък като свят, подчинен на провиденциален план, той е свят, в който по принцип няма място за случайността. От решаващо значение за дискредитирането на тази представа са три значителни исторически събития – великите географски открития, Реформацията и раждането на модерното експериментално природознание. Непосредствено следствие от изоставянето на идеята за завършеност на света е мисълта, че светът се създава чрез действията на хората. Те имат свободата да го формират и реформират сами според изцяло иманентни на света критерии“ (Тодоров, 2001: 60).

Но какви са обичайните определения за традиция, как в различните справочни издания се определя съвкупността от предаваните по наследство убеждения? Очевидно, изхождайки от етимологията на думата, (от латински) традиция обозначава просто нещо, което бива „предавано“ по един или друг начин. В един от енциклопедичните речници по социология четем: „Традиция означава корпус от ценности, вярвания, правила и модели на поведение, който е предаван през поколенията чрез опита и устно и е съществен за процеса на социализация. Съдържанието на традицията се споделя от дадена група и има информационни и морални компоненти, отнасящи се до природата на нещата, до правилно или погрешно поведение, и до нерешимите въпроси на живота и смъртта“ (Tonkinson, 2007: 5034). Чрез традицията съдържанието на мисленето, а също и на чувстването, става самостоятелно по отношение на своя първоначален носител и може да бъде предавано от него по-нататък, както един материален предмет, твърди Зимел. Това освобождаване на духовния продукт от неговия създател, дори когато този продукт е чисто духовен, когато се състои от учения или религиозни идеи или в изражение на чувства, е истинско условие за ръста на културата (Зиммель, 1996: 535).

Езотеричният мислител Рене Генон (1886 – 1951) – автор на специален очерк по темата, посочва, че „в добавка към съдържанието на понятието „традиция“ трябва да се включат, макар и в качеството си на вторични и производни елементи, но все пак не по-малко важни с оглед на крайната представа за това понятие, и цял ред различни институти и организации, чийто принцип на съществуване се намира в едно или друго традиционно учение“ (Генон, 2000: 20).

Христо Тодоров предлага следното разбиране по въпроса: „Под традиция тук ще разбирам предаването (и съответно приемането) на модели на възприемане, представяне и тълкуване на действителността, на емоционални нагласи, на критерии за оценка и пр. от поколение на поколение в рамките на дадена семейна, религиозна или национална общност. <...> Разлежжани по този начин, традициите са в основата на установени форми на въобразени колективни идентичности. Говорейки за традиции, разбира се, имаме предвид предаването не на материални предмети, а на духовни съдържания. Тези съдържания са достъпни само в символна форма. Те могат да бъдат предавани от едно поколение на друго само защото са символизирани. По силата на своята символна форма те са част от културата“ (Тодоров, 2010: 65).

Сред интересните факти около изследванията върху традицията, датиращи

от последните десетилетия, е отбелязано фокусирането на вниманието върху „изобретяването“ на традиции – феномен, датиращ от XIX и XX век. Както отбелязва Ерик Хобсбъм – един от съставителите и редакторите на сборник от текстове, разискващи конкретни казуси на такова конструиране на традиция, неин белег е явната изкуственост на връзката ѝ с това историческо минало, с което тя иска да бъде съотнесена. Често традициите, които претендират да са стари, всъщност са доста скорошни спорец произхода си и често – изобретени. Според определението на изтъкнатия съвременен историк „изобретена традиция“ означава мрежа от практики, управлявани от открито или негласно приети правила и с ритуално или символно естество, която се стреми да внуши определени ценности и норми на поведение чрез повторение, като така автоматично се подграбва приемственост с миналото“ (Hobsbawm, 1983: 1).

Доколкото все пак понятието за традиция е интуитивно гостъпно, то по-важно е да се очертаят параметрите и основните фигури на традиционализма като специфично движение на мисълта, свързано с реакцията към просвещенските нагласи. Речниковата статия за традиционализъм в католическата енциклопедия го определя като фидеизъм, т.е. „философска система, която прави от традицията върховен критерий и правило за достоверност. Според традиционализма човешкият разум сам е радикално неспособен да познае с достоверност която и да е истина или поне фундаменталните истини на метафизичния, моралния или религиозния ред. Така нашият пръв акт на познание трябва да бъде акт на вяра, основан на авторитета на откровението. Това откровение ни е предадено чрез обществото и неговата истина е гарантирана от традицията или от общия консенсус на човечеството“ (The Catholic Encyclopedia, 2000).

Когато стане дума за представители на традиционализма, задължителната асоциация е със споменатия Едмънд Бърк (1729 – 1797) – знаменития ирландски политически и религиозен мислител, смятан за основател на консерватизма. Бърк е емблематичен с реакцията си срещу просвещенските представи за прегражданията – според него те са полезни, тъй като са концентрирали в себе си вечни истини. Неговите „Размисли за революцията във Франция“ (1790) са твърде отрезвяващи по отношение на неистовите модернистски увлечения към новото: „безкрайно преграждания трябва да бъде всеки, който се осмелява да разруши сградата от вярвания и традиции, която от векове доста успешно е отговаряла на общите социални цели, или пък се опитва отново да я съгради, без да има пред очите си моделите и образците на доказаната полезност“ (Бърк, 2000: 51).

Сходно заглавие – „Размисления за Франция“ (1796), носи съчинението на групата знакова фигура на Контрапросвещението – католическия политически богослов Жозеф дьо Местр (1753 – 1821), наричан „френския Бърк“. Макар и „илюминат“ в ранните си години, Местр остава като един от най-значителните защитници на католицизма, както и на роялизма. По оценката на Айзайя Бърлин, „една от най-мрачните реакционни форми на битката срещу Просвещението, но също и една от най-интересните и най-влиятелните, може да се намери в учението на Жозеф дьо Местр и неговите последователи и съмишленици, които формират авангарда на контрареволуцията от ранния XIX век в Европа“ (Berlin, 1980: 20).

В „Размисления за Франция“ е обсъждана ролята на Божественото провидение спрямо отделните народи, а в „Санктпетербургски вечери“ (един от резултатите на дипломатическата дейност на Местр в Санкт Петербург) се съдържа прословутата апология на палача („...всяко величие, всяко могъщество и хармония се крепят на палача; той е ужасът и спойката на човешката общност...“ (Местр, 1999: 338).) Тази изключителност на Местр и по отношение на традиционалистите, на консерваторите, мотивира коментара на Емил Чоран: „Сред мислителите, подобни на Ницше или свети Павел, у които откриваме вкуса към провокацията и нейния гений, Жозеф дьо Местр заема видно място. Издигайки всяка дреболия до висотата на парадокса и достойнството на скандала, силейки проклетия с неумолима ярост, той създава

пълно с нелепости творчество, система, която непрекъснато привлича и възмущава. Размахът и красноречието на неговите тиради, страстта, вложена в подкрепа на незащитими каузи, ожесточената защита на множество несправедливости, предразположението към убийственото словосъчетание рисуват един кипящ дух, който се стреми не да убеди противника, а да го размаже с епитет. Възгледите му изглеждат непоклатими: срещу възраженията на скептицизма той противопоставя наглостта на предубежденията, догматичната жар на своето презрение“ (Чоран, 1992: 35). Жозеф дьо Местр е „разрушител в името на традицията“.

За разлика от шокиращото утвърждаване на палача като основа на социалния ред Едмънд Бърк е потресен от последиците на просвещенската философия: „В парка на тяхната Академия, в края на всяка алея ние виждаме единствено бесилки. Не е останало нищо, което да поражда чувства на привързаност към гържавата. Според принципите на тази механична философия нашите институции никога не биха могли да се възплъщават, ако мога така да се изразя, в личности и по този начин да събуждат у нас любов, почит, възхищение и привързаност. Но този тип разсъждения, които прогонват чувствата от душите ни, не могат да заемат тяхното място“ (Бърк, 1999: 154).

Накратко и за други ключови личности, воюващи в името на традицията, срещу новаторството на Просвещението. Луи дьо Бонал (Louis-Gabriel-Ambroise, Vicomte de Bonald, 1754 – 1840) е един от тях. Мислител, носталгичен по духа на Средновековието, категорично отстояващ приоритета на старото пред новото в ценностно отношение, поставяйки специален акцент върху светостта на традициите. Отдалечаването от тях е равносилно на духовна смърт. Френският благородник, приел по време на революцията името Сен Северин, атакува либерализма във всичките му аспекти – и в политиката, и в религията. В историята на мисълта той остава с твърденията си за божествения произход на езика. („Но ако, напротив, човекът сам е направил своя език, той е направил и мисълта си, направил е закона си, направил е обществото, всичко е направил, всичко може да разруши, затова съвсем закономерно в партията, твърдяща, че гумите са човешка институция, на обществото се гледа като на произволен договор...“ (Цит. по: Чоран, 1992: 43). След като първичните елементи на езика са непосредствен дар от Бога (в съчинението „Първобитното законодателство“), то очевидно е, че отричането на базираните на този дар първични истини, предавани от поколение на поколение, е гибелно за човека в битността му на социално същество.

Към тази редица от защитници на традицията трябва да се спомене и името на Фелусите Ламене (1782 – 1854), въпреки че той се вписва в нея твърде условно. Ламене приветства прогреса – категорията на Просвещението, като мисли за негов резултат Царството Божие на земята. (Неговата християнска трактовка на прогреса мотивира следното изказване: „Сравнете другите народности с християнските народности и вие виждате какво му дължи човечеството: прогресивното унищожение на робството и на крепостничеството, развитието на нравственото чувство, <...>, чудесните победи на човека над природата, плод от науките и приложението им...“ (Ламене, 1899: 23).)

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 2

С какво са полезни деловите игри

Откъс от „Добра педагогическа практика – делова игра, в съответствие с характеристиките на Оперативна програма „Наука и образование 2014 – 2020“

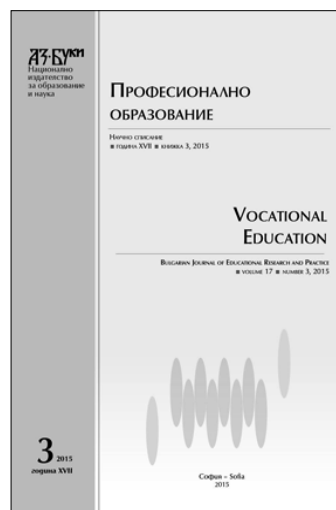
Генка Тодорова

Професионална гимназия по икономика
„Тодор Генчов Влайков“ – гр. Клисурса

Деловите игри се използват в професионално обучение и се състоят във възпроизвеждане на точни професионални ситуации с цел трениране на професионално адекватни умения; чрез този тип игри учениците могат да пренесат по-умело и по-уверено теоретичните изисквания в практическата си дейност. Деловата игра формира умения, развива творчески подход, повишава интензивността на интелектуалния труд. Тя изисква от учениците комплексно прилагане на знания от различни области и самостоятелна учебно-познавателна дейност. Елементите на деловата игра са решаване на дадени задачи, разиграване на роли, игрова ситуация, правила на играта и резултати. Най-важно условие тук е гъвкавостта на ръководителите (учителите) и участниците (учениците) в самата игра, техните умения, нагласи и правилно вземане на решение при възникващите проблеми.

Основната цел на деловите игри е свързана с тренирането на умения за заемане на определена роля, чрез която учениците извършват различни операции и встъпват в сложни взаимоотношения. С помощта на деловата игра се изграждат техники на поведение,

Заглавието е на редакцията

www.vocedu@azbuki.bg

Главен редактор

Доц. д-р Тоня Георгиева
E-mail: tonia@au-plovdiv.bg

Редактори

Николай Кънчев
0888 81 56 45

Гергана Великова

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: vocedu@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Професионално образование“, кн. 3/2015:

МЕТОДИКА И ОПИТ

Подходи за преподаване на английски език, в центъра на които е поставен ученикът / *Даниела Димитрова*

Източници на тревожни преживявания в юношеска възраст / *Гергана Славчева*

УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

Методи и етични аспекти при обучението на лица със слухови нарушения / *Светослава Съева*

УЧИЛИЩЕ ЗА УЧИТЕЛИ

Вътрешноучилищната квалификация на учители – фактор за повишаване на качеството на образованието / *Ирина Горанова*

Състезателна игра на тема „Героите на Възрожденска България“ (обобщителен урок в V клас за историята на България през епохата на Възраждането) / *Таня Трапова*

An English Language Workshop at Science and Mathematics High School “Yane Sandanski” – Gotse Delchev / *Mariyana Karamiteva*

Добра педагогическа практика – делова игра, в съответствие с характеристиките на Оперативна програма „Наука и образование 2014 – 2020“ / *Генка Тодорова*

Училищният директор – лидер, администратор или мениджър / *Румена Милова*

Различните видове оценяване / *Станислава Базитова*

Квалификационната дейност в ПГСУАУ „Атанас Буров“ – Силистра / *Наталия Крумова*

Предприемачеството – алтернатива за реализация на младите хора / *Диана Ганчева*

Обучение на ученици със специални образователни потребности в ПГСУАУ „Атанас Буров“ – Силистра / *Станислава Великова, Бисерка Костова*

Самооценката – инструмент за измерване на качеството и разкриване на потенциала за развитие на професионалното образование / *Ирина Гетова-Георгиева, Марияна Винарова*

Ученическият парламент – мост за превенция на агресията и насилието в училище / *Иванка Липчева*

заемане на функции, характерни за заеманата роля и задължения на действащите лица, техните задачи и разпределението на всички роли в класа. В деловата игра учениците намират оптимално решение на поставените пред тях проблеми, те осъзнават и обективно анализират своето поведение и поведението на другите в групата. При тях се наблюдават емоционални нагласи и емоционален подем.

Деловата игра не е универсална. Тя е целесъобразна и ефективна само когато се използва в съчетание с други интерактивни методи, когато игровите ситуации са максимално приближени до реалната действителност, като осигуряват по-добри условия за активизиране на учениците.

С деловата игра, като често използван от мен интерактивен метод на обучение, преследвам следните цели:

- да накарам учениците да са пълноправни участници в учебния процес и техният опит да служи за основен източник на учебно знание;

- да подтикна участниците (учениците) към самостоятелно търсене на решения;

- моята активност да отстъпи място на активността на учениците, като задачата ми се свежда до създаване на условия за развитие на техните инициативи;

- да се откажа от ролята на своеобразен филтър, пропускащ определена учебна информация, а да изпълнявам функцията на помощник в работата и източник на информация.

Деловата игра може да бъде ефективна и само при условие, че е добре разработена. Загължителни елементи в нея са: дигактическа (учебна) задача; игрова роля, игрова ситуация, правила на играта и резултат. Тези елементи се наблюдават при приложението ѝ в обучението по икономическите дисциплини.

Дигактическата задача определя на какво трябва да бъдат обучени участниците в играта. Това може да бъде формиране на определен кръг умения, уточняване и систематизиране на определени качества на личността. А това е една от основните цели в обучението по икономическите дисциплини.

Всеки участник поема някаква роля, съгласно условията на играта. От задълбоченото осъзнаване и включване в нея зависят конкретността и верността на взетото решение. Затова ролята се описва, а изпълнителят получава съответната информация.

Резултатите от играта – това са показатели, по които се оценява качеството на действията на учениците: правилност на взетите решения, минимум допуснати грешки и бързина на изпълнение на задачите.

Избрано

Анализът и обобщението на опита позволяват да се очертаят някои теоретически постижения и практически препоръки за разработка и приложение на технологията на деловите игри.

Целият процес на подготовка, организация и провеждане на деловата игра се разделя на няколко етапа.

През първия етап се разглежда подготовката на учениците за участие в деловата игра и се натрупва система от необходимите знания и умения за решаване на проблема. Този етап е продължителен по време.

През втория етап се отработват процедурите за моделиране на играта. Трябва да се изпълнят реди задачи:

- да се определи названието и съдържанието на играта, да се определят проблемите, които трябва да решат участниците, да се уточнят обемът на теоретичната информация и практическите умения, подлежащи на формиране и развитие;

- ясно да се формулират общодидактическите и частните цели за участниците в играта;

- да се напише сценарий, включващ описание на конкретните педагогически ситуации, в които на участниците предстои да мотивират своята дейност в съответствие с изпълняваната роля;

- да се разработят общите правила на играта, а също и функциите на играещи и водещи.

Третият етап е самото провеждане на играта в съответствие с разработения модел.

Четвъртият етап – подробен анализ на играта. Оценка на нейното значение в системата на подготовката на учениците.

Пълния текст четете в сп. „Професионално образование“, кн. 3